

To gamle Herregårde på Haderslev Nes.

Af A. D. Jørgensen.

En i det enkelte gående granskning af et sogns, en bys eller en gårds historie kan ofte for den udenfor stående synes at være af ringe betydning eller så godt som uden værd. Anderledes for den, som kender stedet, som er knyttet til det eller har sine barndoms minder derfra; for ham kan det have en forunderlig fængslende interesse at dvæle ved disse minder, hvoraf brudstykker eller forvanskede overleveringer smelter sammen med hans tidligste erindringer. Dertil kommer, at landets og folkets fælles historie i mange retninger må bygges op nedefra, ud af de talløse spredte efterretninger fra alle egne. Et kan få betydning her, et andet hist; snart er det en personlighed, snart en tildragelse, snart et kulturhistorisk forhold, eller vel endog kun et navn, der kan være af værdi til oplysning på andre områder eller i en større sammenhæng.

Det vil derfor ikke være uden betydning, om „Sønderjydske Årbøger“ efterhånden kunde samle og opbevare sådanne stedlige minder; det vil straks ved sin fremkomst kunne glæde adskillige og senere i årenes løb komme mange til gode. Thi som man gennem sin nærmere slægt knyttes til det folk, man tilhører, således knyttes man gennem sit fødested eller ved den plet, man særlig har lært at elske, til hele sit fædreland.

I. Bårdskov (Keldstrup).

I Vilstrup sogn, på sydsiden af Haderslev nes, ligger ved strandkanten en stor bondegård, som på den danske generalstabs kært kaldes Bodskov. Stedet er bekendt for sin skønhed, med vid udsigt til Als og Fyn, såvel som ned mod Barsø og Løjt nes; der ligger her et meget besøgt forlystelsessted „Sølyst“.

I Schrøders topografi kaldes gården Bortskov, og der siges om den: „ved B. er der fundet spor af bygninger, vistnok af en gammel herregård; stedet, som er omgivet af en grav, er endnu tydeligt at se.“ På Johan Mejers kært fra 1649 betegnes gården da også som herregård og kaldes „Bartschow“.

Den hører efter Haderslev lens jordebog fra c. 1600 til de gårde, kong Fredrik II købte af Didrik Høk, den samme som er omtalt i Årbøgerne for 1891, side 58 (og 1889, s. 184). Efter jordebogen lå der af hans gods i „Bartschow“ tre gårde og tre kåd; de to gårde betalte almindelig landgilde, den tredje, beboet af Peter Nissen, 20 mark lybsk og lidt småredsel.

Sammenlignes dette med skødet af 15. Februar 1584, viser det sig imidlertid, at der her kun nævnes en „Bartschow“ mølle, men ingen gårde af dette navn; de indbefattes under Keldstrup, der opføres med tre gårde og tre kåd. I jordebogen står denne by med en enkelt landgildegård. Dette hænger da således sammen, at skødets tre gårde i Keldstrup er de tre landgildegårde, af hvilke de to i jordebogen opføres under Bartskov, medens den gård, der svarer 20 mark, slet ikke særlig nævnes i skødet, men er den gamle herregård.

Et helt lignende forhold mellem skøde og jordebog

kan iagttages for Kærstrups vedkommende, der samtidig solgtes til kongen af Didrik Høk. Skødet nævner kun en gård og flere kåd under navnet „Kistrup“, medens jordebogen foruden disse har to gårde, hvis beboere Jes Petersen og Peter Riggelsen betaler ligesom herregården Bartskov; de svarer til den bekendte herregård Kistrup eller Kærstrup, der lige ned til hin tid var en adelig sædegård.

Didrik Høk havde arvet Kærstrup efter sin fader Mavrids Høk, medens han derimod havde fået Bartskov med sin hustru Mette Breyde. Denne må nemlig have været en datter af Povl Breyde, der i landregistrene fra midten af det 16. århundrede snart kaldes til Keldstrup, snart til Bartskov*); der er herved selvfølgelig tænkt på den samme gård, som snart nævnes ved sit særnavn, snart ved bynavnet.

Povl Breydes slægtskabsforhold kendes ikke nærmere; ej heller kan det oplyses hvorledes han er kommen i besiddelse af det betydelige jordegods, han ejede i Haderslev len; der hørte efter landregistrene 33—34 hele plove til hans herregård. Han nævnes 1550 som på sin hustrus vegne medansvarlig for gamle Henneke von der Wisch's forpligtelser, ved siden af hans sønner**); det er da rimeligt, at hun har været deres søster. Henneke v. d. Wisch, der faldt i Ditmarsken 1500, ejede Ejsbøl (Egelsbøl) ved Haderslev, et af de største godser i Nordslesvig, som det dog lykkedes hertug Fredrik (I) at erhverve af ham;

*) Zeitschrift für die Geschichte der Herzogth. IV 188. 196. Seestern Paully II 123. — 1552 forbød hertug Hans ham at tilegne sig Vilstrup kirke og præstetiende: Kirkehist. saml. 3 r. I 709.

***) Diplom. Flensb. II 470. 472. Sml. Jahrbücher f. d. Gesch. der Herzogth., IX 482. 483. Zeitschrift, III 191.

kong Hans købte som bekendt samtidig Tørning af Ahlefelderne, og de to brødre gjorde derved de første skridt til at samle bønderne i det nordligste Sønderjylland under kronen. Det ligger nær at antage, at Povl Breyde har fået Bartskov med sin hustru og at det dertil liggende bøndergods altså var en del af, hvad det lykkedes den gamle Henneke at samle.

Navnet Bartskov eller Bortskov, Bodskov, er sikkert det samme som det nørrejydske Barritskov (herregård ved Vejle fjord) og må efter de forskellige former at dømme snarest skrives Bårdskov. Det er sammentrukket af Barved-skov, et navn, som ikke kan være oprindeligt, da „ved“ og „skov“ har samme betydning. Skoven må oprindeligt have heddet Barved, der i almindelighed fortolkes som nåleskov, og derefter har da gården atter taget navn.

Navnet Barved har som bekendt sin store betydning i vor historie, da Sønderjyllands nordligste syssel var opnævnt derefter: Barwith-syssel. Dette var ikke blot mærkeligt som verdslig herreds-gruppe (omfattende Haderslev, Tyrstrup, Frøs, Gram og Ravnstrup herreder, med stæderne Haderslev og Ribe), men også som et kirkeligt provsti under Slesvig stift med sin særlige sysselkirke og præsteskoie i Haderslev *).

Man har villet gøre gældende, at dette syssel skulde være opnævnt efter byen Bjert, men dette er aldeles uholdbart. Dennes navn er nemlig af helt anden oprindelse og hedder i 13. århundrede Bjærte, den lyse, rene; det kan umulig være dannet af Barved.

*) Sml. A. D. Jørgensen, den nordiske kirkes grundlæggelse, s. 526.

Mindet om, at Bårdskov var en gammel herregård, til sin tid altså vistnok sæde for kongens sysselmand, holdt sig langt ned i tiden og som ovenfor nævnt betegner Johan Mejer den således på sit kårt fra 1649, selvfølgelig fordi hans hjemmelsmænd dér på stedet opgav den som sådan. Den blev da også efter krigene 1657—60 af kongen givet som gave til en fortjent officér, ritmesteren Hans Stenbek; gavebrevet af 9. November 1660 betegner den som „øde“, hvorfor den nye ejer også får den skattefri i tre år mod at tilfredsstille dens kreditorer. Gården har da åbenbart delt så mange andres skæbne at være bleven ødelagt i krigens tid og forladt af sine beboere.

Da ritmesteren imidlertid havde vanskelighed ved at få noget ud af gården i de dårlige tider, fik han, da de tre år udløb, ved kongebrev af 28. Marts 1663 fritagelse for al tjeneste, ægter og hoveri, og da gården 1670 blev udlagt til rytterhold, fritoges ejeren for landgilde mod at svare 25 rdl. årlig. Alt før Hans Stenbeks død ejedes Bårdskov af hans datter Abel og hendes mand Mikkel Dahlmann eller „mester Mikkel“, som han kaldtes, sår-læge i Haderslev og feltskær ved jyske regiment rytteri. Han døde på toget mod Ratzeburg 1693 og i det følgende år døde også ritmesteren, hvorefter der blev truet med eksekution for skatterestanser; der var ialt påløben over 600 rdl., medens gården kun vurderedes til godt 200 rdl. Enken indgav ansøgning til kongen og da også amtmand grev Konrad Reventiov beviñnede hendes fattigdom og den afdøde mands dygtighed og nidkærhed i kongens tjeneste, fik hun ved kongelig resolution af 24. Juli 1694 lov til at beholde gården, dog kun som fæstegård; hun fritoges dog på livstid for al tjeneste og tjenestepenge.

II. Vandlinggård (Grågård, Gramgård).

Omtrent en fjerdingvej sydøst for Haderslev ligger Vandlinggård, lidt nord for Vandling by. Dens første bekendte ejer er adelsmanden Klavs Mød, i reformations-tiden. Slægten er ikke meget bekendt og det er vel et spørgsmål, om den er oprindelig dansk eller tysk (Moth). Dens våben er tre knive eller spyd, der vender spidsen indad imod skjoldets midte. Navnet Mød kan enten være det samme som mjød, eller betyde lille og spæd. De fornavne, Klavs, Schak og Otto, der forekommer i slægten, er tyske.

Klavs Mød efterlod en enke, som senere ægtede Hans Reichenbach, der 1543 opføres i landregistret med Vandlinggård; der hørte hertil 14 fæstebønder, som var spredte over omegnen og helt ned ad Flensborg til. Da sønnen af første ægteskab Jørgen Mød blev myndig, tiltrådte han sin fædrearv og opføres fra nu af som ejer af Vandlinggård. Han var hofsinde hos hertug Hans på Haderslevhus eller Hansborg og blev hans kæmrér. 15. Maj 1550 gav hertugen ham til tak for god tjeneste løfte på forskellige forleninger: efter fru Drude, Klavs Ahlefelds enke, skulde han have de to garde og enemærket i Langkær, vest for Vandling; efter husfogden i Haderslev Johan Johansens død skulde han have tre gårde i Vandling; efter herredstogden i Haderslev herred Jens Jensen skoven Store Rævekær. Jørgen Mød nævnes derfor senere med ialt 18 gårde, som han dog efterhånden for det meste atter skilte sig ved.

Han var 1560—62 hertugens staller i Ejdersted og som det synes en ret anselig mand. Han oprettede en større sædegård, rimeligvis ved at lægge en eller et par

bøndergårdens jorder til Vandlinggård og byggede derpå et anseeligere sædehus, som han kaldte Grågård. 1577 udgik der således brev fra hertug Hans til Jørgen Mød „to Grawgard“. Denne fortyskede form omdannedes yderligere til Grawngard og Gramgard og blev mærkeligt nok stående således og atter fordansket til Gramgård, åbenbart ved ligheden med det bekendte Gram og Gramherred.

Jørgen Mød var to gange gift, først med Doroté Blome, der alt nævnes 1556 ved en barnedåb på Rønhave (som Dorte Moth fra Vandling), derpå med Emerentse Powisch. Den første var vistnok en datter af Jørgen Blome til Schönhorst, en tid amtmand i Haderslev, og søster til Hans Blome, der ejede Melsgård paa Als og var fader til de to urolige brødre Hans og Jørgen, henholdsvis til Ornum i Varnes og Melsgård (Årbøger 1891, 66 ff). Der fandtes i Starup kirke et gravmæle over Hans Blome Jørgensen, fra 1565. Den anden kone var en datter af Wulf Powisch af Elersdorf i Holsten.

Da kong Fredrik II efter hertug Hans's død begyndte sine store godskøb i Haderslev amt, sad Jørgen Mød på Grågård som en gammel mand uden synderlige hjælpemidler; han synes dengang at have bortsolgt alt sit bøndergods. Da han derfor hørte, at kongen også ønskede at købe Grågård, skrev han derom til dronning Sofie og forestillede hende, at han gerne vilde sælge for rede penge, da hans søn som bekendt ikke opførte sig godt og han derfor frygtede sin hustrus skæbne efter hans død, da hun var sønnens stiftmoder. Den unge mand har således vel slægtet sin moders brodersønner på.

Handelen kom istand den 12. December 1586, idet

Jørgen Mød tilskødede kongen sin gård „Gramgård“, med en særmark Pugholm i Stendit Østerskov, for en købesum af 3260 daler (13000 kroner). Han døde vistnok kort efter, thi et gravmæle i Starup kirke over ham og hans to hustruer var opsat 1590.

I Haderslev lens jordebog for 1602 nævnes „Gramsgård“ som beboet af Fredrik Frese, der gav 30 daler afgift af den. Der siges her, at Pugholm er lagt til slottet i Haderslev, medens en anden eng, Humlegården, er lagt til Vandling. Det ses endvidere, at de to gårde Langkær, som Jørgen Mød havde i forlening, endnu nævnes sammen med hans gård og er fæstede til to bønder, Lave Lassen og Jes Severinsen (Sørensen), der hver giver en halv tønne honning, et svin og ti læs ved.

Grågård var nu en kongelig fæstegård, indtil den i kejserkrigen kom til at ligge øde. 18. April 1636 gav kong Kristian IV den derpå til sin husfoged på Haderslev hus, Jørgen Hansen, der lod den genopbygge og besætte og ejede den fri for afgifter. Den kaldes da atter for det meste Vandlinggård og Rævskær henregnes til dens tilliggende. Efter hans død fik sønnen, der kalder sig Gotfred (Jørgensen) Vandling, den 19. Juli 1664 stadfæstelse på denne frihed for afgifter. Han døde imidlertid nogle år efter, og da også hans hustru og deres børn døde, gik den i arv til svigerfaderen, den daværende landkansler Johan Kristoff Schönbach; han fik frihedsbrevet stadfæstet 21. September 1669. Da også han kort tid efter døde, erhvervedes Grågård af amtmanden i Haderslev, den senere storkansler, grev Konrad Reventlov. Han gav den til sin elskerinde Anna Kattrine Hagensen, en datter af borgemesteren i Åbenrå,

Karsten Hagensen. Hun var kammerpige hos hans hustru, men fødte ham flere børn, som senere adledes med navnet Revenfeldt. 28. Januar 1686 overdrog greven Vandlinggård til sin søn Ditlev Revenfeldt; men før drengen blev myndig, solgte han den atter på hans vegne for 1000 rdl. til sin søster Katrine Kristine v. Holsten (27. Dec. 1701), og nogle år efter, da dette køb vel altså atter var gået tilbage, for 1706 danske kroner til baronesse Anna Margrete v. Killmannseck, enke efter en oberst von Erffen (Januar 1705). Som ejer ved 1780 nævner „Danske atlas“ Lorens Hoyer.